GR. RUSU

ÎN LEGĂTURĂ CU UNELE PROBLEME PRIVITOARE LA „PALATALIZAREA LABIALELOR" ÎN GRAIURILE DACOROMÂNE

Fenomenul fonetic cunoscut prin denumirea de „palatalizarea labialelor", caracteristic unora dintre graiurile dacoromâne[1], a suscitat o îndelungată discuție, la care au participat nu numai numeroși eruditi lingviști români, ci și mari lingviști străini[2]. Nu s-a ajuns însă la un consens în privința mai multor aspecte privind fenomenul respectiv. Discuția a continuat și continuă încă, scoțându-se în evidență îndeosebi consecințele la nivelul sistemelor fonologice ale graiurilor în care a avut loc această transformare fonetică.

În cele ce urmează ne propunem să readucem în discuție: 1) denumirea fenomenului; 2) fiziologia lui; 3) corelația cu alte fenomene lingvistice; 4) vechimea; 5) așa-numitele „stadii" de evoluție și 6) consecințele fonologice.

După cum s-a arătat, cel dintâi învățat care a studiat în mod științific fenomenul a fost A. Lambrior, care însă vorbește de „tratamentul labialelor *p, b, v, f*" și nu de „palatalizarea" acestora și consideră că înlocuirea labialelor prin palatale *(pi, bi, vi, fi > ḱi, ǵi, ḣi)* este un fenomen curios. Întrebându-se cum se explică această transformare *aparentă* a labialelor în palatale, a încercat, și a reușit, să dea un excelent răspuns. Lambrior a remarcat că transformarea se produce numai atunci când labialele, în limba literară, sunt urmate de un *i*. În privința originii și a caracterului lui, scrie: „Acest *i* are la origine fie un *i* vocalic care provine direct sau nu dintr-un *i* latin, fie un *e* (= ĕ) latin. Acesta din urmă a dat naștere diftongului *ie* sau diftongului *ia* în care *i* este primul element al acestui diftong: *pierde, piept, piatră*" și ajunge la concluzia, justă, că „acest *i* nu este o vocală, ci o consoană: *pyerde, pyiatră, pyept*". Este, arată Lambrior în

---

[1] În expunerea noastră nu avem în vedere dialectele din sudul Dunării. Situația labialelor din aceste dialecte a fost înfățișată, cu exemple culese și notate pe teren, de către Petru Neiescu, în articolul intitulat *În legătură cu palatalizarea labialelor*, în CL, XVII, 1972, nr. 2, p. 227-233.

[2] Pentru bibliografia principală a problemei a se vedea studiul monografic al lui D. Macrea, *Palatalizarea labialelor în limba română*, în DR, IX, 1938, p. 92-160, studiu republicat, cu modificări, în volumul aceluiași autor, *Probleme de fonetică*, [București], 1953, p. 41-102.

DACOROMANIA serie nouă, I, 1994-1995, Cluj-Napoca, p. 157-166

continuare, „acel iod palatal, care, în gura oamenilor din popor, s-a întărit pe punctul de a deveni o veritabilă consoană palatală, capabilă să provoace căderea labialei precedente. Iată cum grupurile *pi, bi, vi, fi,* devenite după aceea *pk̑i, bǵi, vǵi, fh̑i,* s-au redus la *k̑i, ǵi, h̑i.* Se întâlnesc încă ici și colo urme ale acestei etape intermediare, unde labiala persistă alături de *i* devenit consoană. Astfel, în vorbirea populară din întreaga Moldovă se pronunță încă *copk̑il, lupk̑i.* Tot așa se aude încă în munții Moldovei *bǵine, pk̑erde, pk̑ere* etc."[3]. Situația prezentată de Lambrior nu este tocmai exactă, însă el nu a dispus pe vremea aceea de atlase lingvistice, cu notarea exactă a formelor și cu răspândirea lor. Și-a dat însă seama că această pronunțare dificilă nu putea să se mențină și, ca atare, ea, în general, a dispărut. Chiar dacă avem în prezent doar urmele unei astfel de pronunțări[4], ele ne dovedesc, arată Lambrior, „existența unei faze anterioare celei de astăzi și probează că *i* [iod – n. n.] este acela care *a degajat consoana palatală și nu, cum se spune de obicei, labiala care se transformă în palatală*" (subl. n., Gr. R.)[5].

Pe o poziție întrucâtva asemănătoare celei a lui Lambrior se situează W. Meyer-Lübke în analiza procesului fonetic al așa-numitei palatalizări a labialelor. „Punctul de plecare pentru întreaga dezvoltare îl formează un sunet consonantic de tranziție, *y,* omogen cu vocala ce-i urmează"[6]. Procesul ar avea loc prin asimilarea acestui *y* cu labialele. W. Meyer-Lübke ne oferă, după Weigand, câteva exemple din care rezultă evoluția lui iod precedat de labialele *p, b, m,* trecând prin diferitele stadii, până la transformarea lui într-o oclusivă palatală. Primul stadiu îl constituie o întărire a lui iod. Al doilea stadiu constă în transformarea lui iod într-o oclusivă palatală cu menținerea labialei precedente. Următorul stadiu e transformarea lui iod în oclusivă palatală și căderea labialei precedente, ceea ce, după W. Meyer-Lübke, „e o ușurare a pronunțării". Întrucât grupul *pk̑* e constituit din două elemente ale căror poziții de articulare sunt îndepărtate una de alta, „pronunțarea se simplifică printr-un salt peste articularea elementului prim"[7].

---

[3] Vezi A. Lambrior, *Du traitement des labiales* **p, b, v, f** *dans le roumain populaire,* în vol. *Studii de lingvistică și folcloristică.* Ediție îngrijită și studiu introductiv de Ion Nuță, Iași, 1976, p. 22-23.

[4] Fapt confirmat atât de anchetele ALR, cât și de recentele anchete dialectale efectuate pentru atlasele lingvistice regionale. A se vedea, în acest sens, NALR-*Mold. Bucov.*, București, Editura Academiei, 1987, vol. I, planșa 19, unde grupul *pk̑* [pk̑ele] a fost notat doar în șase puncte. În punctul cartografic 575 s-a notat sg. *pk̑ele,* dar pl. *k̑ei.*

[5] A. Lambrior, *op. cit.*, p. 23.

[6] Vezi W. Meyer-Lübke, *Palatalizarea labialelor,* în DR, II, 1921-1922, p. 4.

[7] *Ibidem,* p. 9.

Al. Rosetti, bazat pe experiențe fonetice de laborator, arată că explicația justă, din punct de vedere fiziologic, a fenomenului „palatalizării labialelor", e cea schițată, întâia oară, de Lambrior. „Procesul, scrie Al. Rosetti, consistă în mutarea punctului de articulație a oclusivelor labiale (*p, b, m*) și fricativelor labiodentale (*f, v*) înspre mijlocul boltei palatului, sub influența unui element palatal următor, care este un *y* (iod). Acest *y*, printr-o progresivă strâmtare a canalului bucal, se consonifică, devenind o oclusivă linguală muiată, surdă sau sonoră, sau o spirantă guturală surdă ori sonoră, după cum erau oclusivele labiale sau fricativele labiodentale care precedau. La început, alături de noul sunet, se păstrează și labiala: *pḱ, bǵ, mń, fh́, vy*"[8]. Deși ajunge la concluzia, justă, că drept cauză a inovației „este *i* următor, consonificat în *y* (*yod*) <*i*: *bine* sau prim element al diftongilor *ia*: *piatră* sau *ie*: *fier*", și că „acest *i* degajează consoana palatală"[9], Al. Rosetti își intitulează capitolul „palatalizarea labialelor" și vorbește de „alterarea" întregii serii.

La fel cu Lambrior vede problema și E. Petrovici, care, referindu-se numai la forme de tipul *piept, biet, fier, vier, miere,* spune: „După labiale, în unele graiuri, acest iod romanic s-a păstrat până astăzi... În alte graiuri, iod după labiale a fost articulat tot mai puternic, îngustându-și constricțiunea palatală și devenind chiar o oclusivă palatală, ceea ce a cauzat căderea labialei precedente. Este așa-numita palatalizare a labialelor"[10]. Despre această problemă E. Petrovici vorbește, în același fel, și în primul său studiu consacrat fonologiei limbii române[11].

Dimitrie Macrea, care, după cum știm, a consacrat un studiu monografic problemei „palatalizării labialelor", studiu ce a constituit și teza sa de doctorat, îl citează pe Lambrior și îi recunoaște meritul de a fi dat, pentru prima dată, explicația cea justă, din punct de vedere fiziologic, fenomenului, dar nu ține în continuare seama de această explicație și vorbește numai de *palatalizarea labialelor,* arătând că aceasta „constă în transformarea consoanelor labiale *p, b, m, f, v,* urmate de iot (al diftongului *ie* sau provenit din vocala *i*), în consoane palatale: *p> ḱ; b> ǵ; m> ń; f> h́ > ŝ; v>y> ǵ> ẑ, i̯*"[12]. Urmărind însă cele două hărți, trei pagini mai jos în cadrul articolului citat, D. Macrea e nevoit să

[8] Al. Rosetti, *Limba română în secolul al XVI-lea,* 1932, p. 62-65.

[9] Idem, *Istoria limbii române de la origini până în secolul al XVII-lea,* [București], 1968, p. 401.

[10] E. Petrovici, *Problema moștenirii din romanica comună a corelației palatale a consoanelor în limba română,* în SCL, VII, 1956, nr. 3-4, p. 166.

[11] Idem, *Corelația de timbru a consoanelor dure și moi în limba română,* în SCL, I, 1950, fasc. 2, p. 193.

[12] Vezi D. Macrea, *O veche controversă lingvistică: palatalizarea labialelor și tradiția limbii noastre literare,* în CL, VI, 1961, nr. 1, p. 31.

recunoască, în evoluția diftongului *ie* după labiale, manifestarea a două tendințe opuse: „1. În est, tendința de înăsprire a elementului iot până la transformarea lui într-o oclusivă sau fricativă palatală, fonică sau afonică, după natura labialei care îl preceda și care a eliminat apoi cu totul labiala (*piept* > *pḱept* > *pḧ(ḱ)ept* > *pḱept* > *(p)ḱept* > *ḱept;* etc. 2. În vest, tendința de dispariție a elementului iot, de monoftongare a lui *i̯e* în *e* (*pi̯ele* > *pele; obi̯ală* > *obeală; mi̯ercuri* > *mercuri; fi̯er* > *fer; vi̯erme* > *verme*)"[13]. Din cele două hărți publicate, D. Macrea nu vede aceeași tendință de înăsprire a lui iod și în partea centrală, de nord și de nord-vest a teritoriului dacoromân, unde iod, în evoluția sa, a devenit dorsopalatala *t'* respectiv africata *ĉ*, cu menținerea labialei *p* în cuvântul *piele* (: *pt'ele, pĉele)* și cu dispariția acesteia în cuvântul *piept (: t'ept, ĉept),* dispariție care se datorește unui proces de disimilare (o formă „intermediară" *pḱept, pt'ept, pĉept* nu există în realitate, ea nefiind consemnată nici de ALR și nici de NALR-*Trans.* și NALR-*Mold. Bucov.*).

În mod firesc se naște întrebarea: care este realitatea lingvistică? S-au transformat labialele în palatale, deci avem de a face cu o palatalizare a acestora, sau din iod, în evoluția lui, au rezultat oclusivele palatale *ḱ, ǵ,* dorsopalatalele *t', d'* respectiv africatele *ĉ, ĝ,* când acest iod era precedat de labialele *p, b,* și în nazala palatală *ń,* când urma dupa nazala bilabială *m*? La această întrebare am încercat și considerăm că am reușit să dăm un răspuns într-un studiu publicat în 1962[14], în care, bazați pe fapte oferite de anchetele dialectale, arătam că termenul „palatalizarea labialelor" nu e potrivit, deoarece nu corespunde realității. Dacă urmărim situația în care se află labialele urmate de iod pe întregul teritoriu lingvistic dacoromân, constatăm că pe o arie ce acoperă aproape jumătate din acest teritoriu labialele nu au suferit nici o modificare. Pe o altă arie, care cuprinde Crișana, nordul Transilvaniei, Maramureșul și Bucovina, labialele *p, b, m* au suferit o așa-zisă „alterare", în sensul că alături de ele a apărut câte o consoană palatală, formând împreună anumite grupuri consonantice inexistente în celelalte graiuri. Cu toate acestea, articulația labialelor nu s-a schimbat cu nimic, ele păstrându-se alături de consoanele palatale.

Ținând seama de părerea justă exprimată de A. Lambrior, pe care D. Macrea o citează, dar de care, din păcate, nu ține seama în analiza fonetică a fenomenului, părere împărtășită de E. Petrovici, am considerat și considerăm că, în cazul labialelor *p, b, m,* urmate de iod, trebuie să vorbim de evoluția acestuia și nu de palatalizarea labialelor, palatalizare care de fapt nici nu a avut loc. O

[13] *Ibidem,* p. 35.

[14] Vezi FD, IV, 1962, p. 75-90, articol republicat, cu o seamă de completări și precizări, în lucrarea noastră *Structura fonologică a graiurilor dacoromâne,* București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1983, p. 98-124. În continuare ne vom referi la versiunea din lucrare.

situație aparte prezintă labiodentalele *f, v,* pe care le-am și tratat separat. Acestea au suferit într-adevăr o palatalizare, în urma căreia au trecut dintr-o serie în alta de localizare, palatalizare determinată însă tot de iod.

Se pare că tot mai mulți dintre lingviștii noștri încep să se convingă de faptul că, în cazul labialelor *p, b, m,* urmate de iod, nu e potrivit să se întrebuințeze termenul „palatalizarea labialelor". Astfel, Andrei Avram, citând studiul nostru, arată că „termenul palatalizarea labialelor nu este adecvat, dat fiind că în [pḱi]*cior* sau [ḱi]*cior, po*[mń] sau *po*[ń], de exemplu, nu s-a produs transformarea labialelor [p], respectiv [m] în palatalele [ḱ] și [ń], ci palatalele au apărut prin „întărirea" caracterului consonantic al lui iot; singura transformare pe care o suferă labialele în cadrul proceselor numite «palatalizarea labialelor» este dispariția lor"[15].

Deși consideră ca inadecvat termenul de „palatalizare" și ne dă dreptate când susținem că fenomenele desemnate prin acest termen constau din „evoluția lui iod precedat de consoanele labiale", Andrei Avram întrebuințează totuși termenul „palatalizare", ca fiind „termenul consacrat"[16].

Tot inadecvat este considerat termenul de „palatalizarea labialelor" și în *Tratat de dialectologie românească,* în capitolul consacrat descrierii fonetice a graiurilor din Transilvania. Deși inadecvat, acest termen este folosit *„în virtutea tradiției* [subl. n., Gr. R.] pentru a denumi evoluția fonetică a lui iot precedat de oclusivele bilabiale sau labiodentale"[17].

Oricât de puternică ar fi o tradiție, și în lingvistică, ca în oricare altă știință, pentru o interpretare justă a unor fenomene, e necesar să operăm cu termeni preciși, adecvați, conform realității. În descrierea foneticii subdialectului moldovean, termenul „palatalizarea labialelor" este pus în ghilimele. Cu toate acestea, „aria subdialectului moldovean reprezintă zona tipică a formelor cu labialele palatalizate..., palatalizarea labialelor *p* și *b* cunoaște stadiile finale *ḱ* și *ǵ*: *ḱept, ǵini*"[18].

Liliana Ionescu, într-un articol în care se ocupă de palatalizarea labialelor în graiurile din Moldova, susține că „prima etapă a alterării labialelor... constă în introducerea unui element constrictiv palatal între labială și iot"[19]. Andrei

---

[15] Vezi Andrei Avram, *Palatalizarea labialelor și problema corelației de timbru palatal în consonantismul limbii române,* în SCL, XXII, 1972, nr. 3, p. 236.

[16] *Ibidem,* p. 237.

[17] Vezi *Tratat de dialectologie românească,* Craiova, Scrisul Românesc, 1984, p. 366, nota 86.

[18] *Ibidem,* p. 214.

[19] Vezi Liliana Ionescu, *Palatalizarea labialelor în graiurile din Moldova,* în FD, VI, 1969, p. 49-50.

Avram, comentând această afirmaţie, arată, pe bună dreptate, că „în forme ca *bine, lupi* elementul constrictiv apare înainte de vocala *i*, respectiv, în poziţie finală, iar în forme ca *piept, piele* acest element nu se «introduce» între labială şi iot, ci este însuşi iot (în acest caz «palatalizarea» – care nu este nicidecum o «alterare a labialelor» – constă într-o transformare a lui iot)"[20].

D. Macrea, pe care problema „palatalizării labialelor" l-a preocupat mulţi ani, dându-ne trei versiuni a acesteia, a analizat în mod izolat această transformare fonetică. Or, se ştie că, în evoluţia sistemului fonetic al limbii române în general şi al graiurilor dacoromâne în special, a existat şi există o strânsă interdependenţă între fenomenele lingvistice. Neţinând seama de aceasta D. Macrea a ajuns la unele concluzii care nu se confirmă.

În articolul nostru, citat mai sus, am arătat că evoluţia lui iod precedat de consoanele labiale *p, b* trebuie studiată în corelaţie cu evoluţia oclusivelor palatale *k̒, ǵ* în graiurile dacoromâne. Am reluat problema într-un studiu recent, bazându-ne pe material din anchetele dialectale efectuate pentru NALR–*Transilvania*[21]. Graiurile din această mare zonă lingvistică a ţării ne oferă o oglindă foarte clară a reflexelor rezultate din evoluţia lui iod precedat de consoanele labiale în urma întăririi articulaţiei lui, pe de o parte, şi a interdependenţei dintre această evoluţie şi cea a oclusivelor palatale *k̒, ǵ*, pe de altă parte.

Consoana palatală dezvoltată din iod, precedat de labialele *p, b,* trebuia să fie, în toate graiurile, *k̒* după *p*, *ǵ* după *b*. Pe o arie ce cuprinde aproximativ o treime din teritoriul Transilvaniei, în partea de sud-est, iod precedat de labiala *p* s-a transformat, într-adevăr, în oclusiva palatală *k̒*: *k̒ept, k̒ele*. Aria este absolut identică cu cea în care s-a notat aceeaşi oclusivă palatală *k̒*, sunetul şi fonemul corespunzător unor graiuri şi limbii literare, în cuvântul *ureche*. Pe o altă arie din Transilvania, care acoperă partea centrală şi de vest a acesteia, lui iod îi corespunde dorsopalatala *t̒*: *t̒ept, pt̒ele*. Aceeaşi arie ne-o oferă şi reflexul oclusivei palatale *k̒*, anume *t̒*, în cuvântul *ureche: uret̒e*. În două arii, una mai mare în partea centrală şi de nord-est a Transilvaniei, şi alta mai mică în partea de sud-vest, care se continuă şi în sudul Crişanei, lui iod precedat de labiala *p* îi corespunde africata *č̒*: *č̒ept, pč̒ele*, corespondenta, în aceleaşi arii, şi a oclusivei palatale *k̒* din cuvântul *ureche: ureč̒e*. Considerăm că nu mai poate fi pusă la îndoială legătura care a existat între evoluţia lui iod, şi rezultatele finale ale acesteia, şi evoluţia oclusivei palatale *k̒* (şi *ǵ*), evoluţie care a avut loc înainte

---

[20] Vezi Andrei Avram, *op. cit.*, p. 236, nota 6.

[21] Vezi Gr. Rusu, *Probleme de fonetică şi morfonologie în NALR–Transilvania*, în CL, XXVIII, 1983, nr. 2, p. 113-125.

ca iod, în dezvoltarea sa, să fi ajuns la palatală.

Ţinând seama de această corelaţie (şi nu se poate altfel), concluzia formulată de D. Macrea, potrivit căreia „...palatalizarea labialelor este în limba română un fenomen străvechi dialectal, datând din epoca română comună primitivă, de dinainte de despărţirea celor patru dialecte ale limbii noastre”[22], trebuie revăzută. Autorul citat consideră că palatalizarea labialelor nu poate fi despărţită „ca proces şi nici ca vechime de palatalizarea grupelor consonantice *cl', gl'* (*clamo* > în româna comună, în aromână, meglenoromână şi istroromână *cl'em*, în dacoromână *chem*)”[23]. Dar se ştie că, în dacoromână, evoluţia grupurilor *cl', gl'* la *k', ǵ* a început aproximativ la sfârşitul secolului al XIV-lea şi s-a încheiat *în general* spre sfârşitul secolului al XV-lea. Am făcut această subliniere deoarece documentele din secolul al XV-lea atestă încă forme cu *cl', gl'* pentru Moldova, Transilvania şi Banat[24]. După secolul al XVI-lea evoluţia oclusivelor palatale *k', ǵ* a continuat, ajungându-se în graiurile din nordul şi vestul teritoriului lingvistic dacoromân la dorsopalatalele *t', d'* şi, în unele graiuri, mai departe, la africatele *ĉ, ĝ*, trecându-se prin mai multe stadii, reflectate în materialele atlaselor. Din perioada de comunitate a celor patru dialecte ale limbii române se poate vorbi doar de tendinţa de întărire a lui iod precedat de labiale, dovadă că ea s-a realizat în trei dintre acestea, fenomenul producându-se însă în mod independent în fiecare dintre ele, fără ca iod în evoluţia sa să afecteze consoanele labiale *p, b, m,* aşa cum în prima etapă de dezvoltare a limbii române, în româna comună, a afectat toate consoanele dentale şi velare şi lichidele *l* şi *r* şi, într-o perioadă mai recentă, labiodentalele *f* şi *v*, palatalizându-le. Drept urmare a acestui fenomen a avut loc trecerea lor dintr-o serie în alta de localizare şi apariţia unor noi foneme, inexistente până atunci în limba română, respectiv, în cazul labiodentalelor *f, v,* în unele graiuri.

Nu poate fi acceptată nici concluzia lui D. Macrea potrivit căreia „ariile diferitelor stadii, cu nenumăratele lor forme de tranziţie de la un stadiu la altul, înşirate de-a lungul graniţelor respectivelor arii, *se succed* începând de la vest spre est şi constituie *scara completă* [subl. n., Gr. R.] a evoluţiei fonetice a palatalizării labialelor”[25].

Urmărind hărţile ALR, precum şi cele întocmite pe baza materialului NALR–*Trans.*, constatăm că ariile diferitelor reflexe rezultate din evoluţia lui iod *nu se succed,* iar aşa-numita scară completă a evoluţiei acestui fenomen e

---

[22] Vezi D. Macrea, *Probleme de fonetică,* p. 98.

[23] Vezi idem, *O veche controversă lingvistică...*, în CL, VI, 1961, nr. 1, p. 38.

[24] Pentru exemple a se vedea P. Neiescu, *Un arhaism în fonetismul din graiul bănăţean*, în CL, VIII, 1963, nr. 1, p. 45-57.

[25] Vezi D. Macrea, *Probleme de fonetică,* p. 89.

formată în realitate din trei ramuri distincte. Formele în care iod s-a transformat în dorsopalatale, respectiv, în africate, cu menținerea sau nu a labialei precedente, nu reprezintă *stadii intermediare* ale celor în care iod a devenit oclusive palatale, *ḱ, ǵ,* considerate la „capăt de evoluție", din motivele arătate mai sus. Iod, în procesul de întărire a articulației sale, s-a transformat, în diversele graiuri, în unul din reflexele oclusivelor palatale, existente în graiurile respective.

Cei care au studiat înaintea noastră fenomenul „palatalizării labialelor" nu au avut în vedere efectele, destul de importante, ale acestui fenomen la nivelul sistemelor fonologice ale graiurilor în care s-a produs. Or, se știe că transformările unui fonem, într-un grai oarecare, nu rămân fapte izolate, nu reprezintă numai particularități fonetice dialectale, ci au aproape totdeauna urmări asupra întregului sistem fonologic al graiului respectiv.

Ținând seama de aceasta, am acordat, în studiul nostru, atenția cuvenită consecințelor fonologice ale evoluției lui iod precedat de consoanele labiale *p, b, m* și a palatalizării de către iod a labiodentalelor *f, v*. Am ilustrat, cu numeroase exemple, fiecare situație în parte, exemple pe care nu le vom mai enumera în rândurile de față. Vom reveni totuși asupra unor situații.

Într-un articol publicat în 1977[26], deci cu mulți ani după studiul nostru, Em. Vasiliu, după ce arată „etapele" în care se produce palatalizarea labialelor, ne prezintă consecințele pe care fenomenul le are asupra inventarului de foneme al unor „dialecte" (pentru Em. Vasiliu dialect este și graiul dintr-o singură localitate): „Datorită palatalizării labialelor [*f, v*], apar foneme care nu există nici în limba literară, nici în dialectele dacoromâne care nu cunosc fenomenul de palatalizare a labialelor; este vorba de fonemele /*ĥ*/, /*y*/"[27]. Dacă Em. Vasiliu nu ar fi ignorat studiul nostru, putea să afle precis „dialectele" în care au apărut aceste foneme. „Prin palatalizarea de către iod a labiodentalelor [*f*] și [*v*], spuneam noi, au rezultat, în nordul Crișanei, Munții Apuseni, sudul Transilvaniei, nord-estul Munteniei, Dobrogea și jumătatea de sud a Moldovei fonemele [*ĥ*] și [*y*], ambele inexistente în limba literară și în celelalte graiuri dacoromâne"[28]. Ar mai fi aflat că, în urma palatalizării acelorași labiodentale, „au rezultat, în Maramureș, fonemele /*s'*/ și /*z'*/, inexistente până atunci în această zonă lingvistică. Aceste foneme (*s, z* cu timbru palatal) se opun fonemelor /*s*/, /*z* / (dure, refractare palatalizării). Prin această opoziție se

[26] Vezi Em. Vasiliu, *Unele aspecte fonologice ale palatalizării labialelor,* în CL, XXII, 1977, nr. 2, p. 247-249.

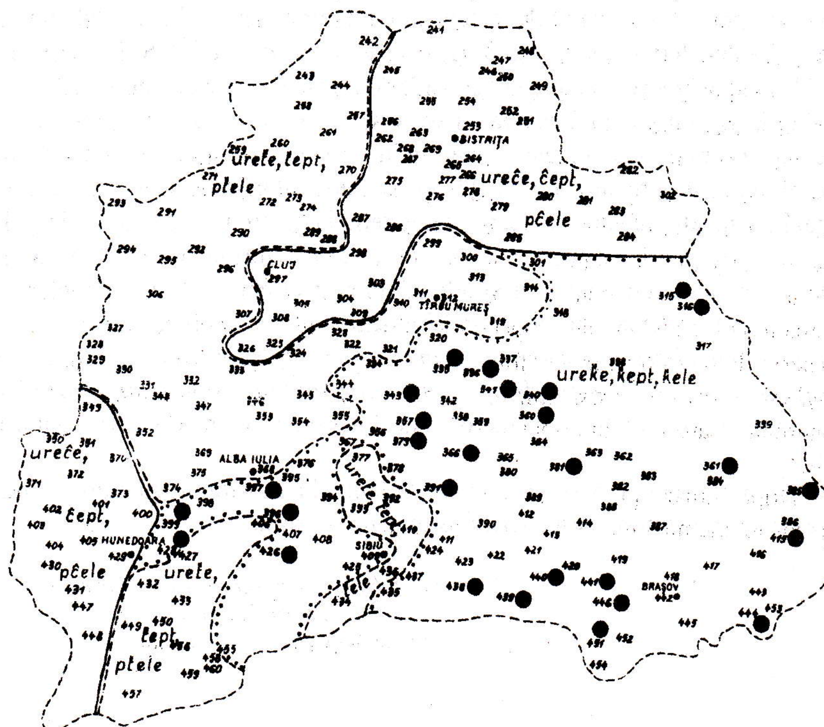
[27] *Ibidem,* p. 247.

[28] Gr. Rusu, în FD, IV, p. 90.

ATLASUL LINGVISTIC ROMÂN PE REGIUNI – TRANSILVANIA

Ureche [136], Piept [289], Piele [275]

● ḱ, t́ (ureḱe, uret́e; ḱept, t́ept; ḱele, t́ele)

realizează o serie de diferențieri lexicale"[29]. Autorul citat ar mai fi putut lua cunoștință și de alte reflexe ale palatalizării labiodentalelor [*f*], [*v*], în graiuri din nordul Transilvaniei și din jumătatea de nord a Moldovei, reflexe care au avut importante repercusiuni în fonologia graiurilor respective.

Em. Vasiliu „stabilește" patru factori (aceștia de fapt fiind stabiliți) care determină palatalizarea labialelor, unul dintre aceștia fiind așa-numitul „pseudo -*i* final" din forme ca *lupi, corbi, lumi* etc. „Palatalizarea în aceste condiții – spune D-sa – merită o atenție specială, deoarece are consecințe la nivel morfofonemic... determinând *alternanțe fonematice* [subl. n., Gr. R.] care nu există nici în limba literară, nici în dialectele care nu cunosc palatalizarea labialelor. Este vorba de alternanțele /*p*~*ḱ*, *b*~*ǵ*, *f*~*ĥ*, *v*~*y*, *m*~*ń* / etc."[30]. Și în acest caz, Em. Vasiliu ne ignorează complet, considerând cele spuse ca o „descoperire" a D-sale. Referindu-ne în lucrarea noastră și la acest factor, am precizat că reflexele pe care le-am prezentat, apărute în urma evoluției lui iod precedat de labialele *p, b, m,* precum și a palatalizării labiodentalelor *f, v,* le întâlnim nu numai în contextul labială, respectiv, labiodentală + grupul *i̯e* sau *i̯a,* la inițială de cuvânt și în interiorul acestuia, ci și la finala unor forme gramaticale, ca, de pildă, la pluralul substantivelor și adjectivelor și la pers. a II-a a verbelor cu tema terminată în labiale, respectiv în labiodentală. Aceste reflexe au determinat o serie de *schimbări în morfonologia graiurilor respective, schimbări care se reflectă îndeosebi în sistemul de opoziții și alternanțe consonantice,* opoziții și alternanțe care sunt mult mai numeroase decât cele pe care ni le prezintă autorul citat.

După cum s-a putut observa, nici aceste fapte din morfonologia unor graiuri dacoromâne nu sunt o „descoperire" a lui Em. Vasiliu.

Institutul de Lingvistică și Istorie Literară
„Sextil Pușcariu"
Cluj-Napoca, str. Emil Racoviță, 21

[29] *Ibidem.*

[30] Em. Vasiliu, *op. cit.,* p. 249.